

PREHRAMBENA SUVERENOST (*FOOD SOVEREIGNTY*) U UPOREDNOM PRAVU**

Sažetak

Prehrambena suverenost (food sovereignty) je specifični koncept koji je istovremeno pravo, alternativni model razvoja i politički okvir čiji je cilj ostvarivanje prava lokalnih proizvođača hrane i ruralnog stanovništva da odlučuju o svom prehrambenom i agrarnom sistemu. Koncept je dobio na značaju nakon što su Ujedinjene nacije krajem 2018. godine usvojile Deklaraciju o pravima seljaka i drugih ljudi koji rade u ruralnim oblastima.

Predmet rada je predstavljanje prakse integrisanja prehrambene suverenosti u pravni sistem. Kvalitativna analiza uz primenu uporednopravnog metoda pokazala je da latinoameričke države, koje prednjače u ovoj oblasti, primenjuju različita pravna rešenja poštujući specifičnosti položaja ruralnog stanovništva i potreba lokalnih zajednica. Cilj rada je da ukaže na pozitivni trend razvoja prakse država u ovoj oblasti.

Ključne reči: *prehrambena suverenost, korporativni prehrambeni režim, pravo na hranu, prehrambena i poljoprivredna politika, Deklaracija o pravima seljaka i drugih ljudi koji rade u ruralnim oblastima.*

1. Uvod

Usvajanjem Deklaracije o pravima seljaka i drugih ljudi koji rade u ruralnim oblastima (A/RES/73/165) 17. decembra 2018. godine Generalna skupština Ujedinjenih nacija (UN) je priznala prehrambenu suverenost (*food sovereignty*) kao posebno kolektivno pravo ljudi i zajednica. Ovim činom Ujedinjene nacije su istovremeno potvrdile opravdanost dvadesetogodišnjeg zalaganja seljaka, ratara, stočara, ribara i drugih poljoprivrednih proizvođača širom sveta za zaštitu prava na odlučivanje o svom lokalnom prehrambenom i agrarnom sistemu. Navedena deklaracija Ujedinjenih nacija je prva koja se odnosi na zaštitu građanskih, političkih, socijalnih, ekonomskih i kulturnih prava seljaka¹, s naglaskom na

* Doktor pravnih nauka, profesor, naučna saradnica Instituta društvenih nauka, e-mail: mdokmanovic@idn.org.rs

** Rad je napisan u okviru Programa istraživanja Instituta društvenih nauka za 2020. godinu koji podržava Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja.

¹ Pod seljacima Deklaracija podrazumeva sitne poljoprivredne proizvođače, ribare, stočare, ratare i sve druge koji rade u poljoprivrednom sektoru i u ruralnim oblastima, uključujući migrante, sezonske radnike i pomažuće članove domaćinstva.

pravo na zemlju, seme i odgovarajući prihod od svog rada. Njima su ovim instrumentom Ujedinjene nacije priznale status ranjive populacije zbog posebnosti svog položaja i izloženosti riziku od višestruke i intersekcionalne diskriminacije. Naime, skoro osamdeset odsto ekstremno siromašnih u svetu živi u ruralnim oblastima i bavi se poljoprivredom. Istovremeno, ti ljudi predstavljaju ključni resurs za razvoj ruralnih područja i održive poljoprivrede. Činjenica da mnogi od njih koji neposredno ili posredno rade u proizvodnji hrane nemaju dovoljno da prehrane sebe i svoje porodice ukazuje na paradoks koji zahteva odgovor na globalnom nivou. Potreba za zaštitom osnovnih ljudskih prava ruralnog stanovništva i lokalnih proizvođača hrane priznata je i odlukom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija da period 2019–2028 proglaši za Dekadu porodične poljoprivrede (A/RES/72/239).

O značaju pomenute deklaracije UN govori i podatak da je Sekcija za poljoprivredu, ruralni razvoj i životnu okolinu Evropskog ekonomskog i socijalnog komiteta posebnom rezolucijom (EESC-2018-00869-00-01-PRES-TRA) pozvala evropske institucije i vlade država članica Evropske unije (EU) da aktivno učestvuju u njenoj realizaciji.

Usvajanje Deklaracije je rezultat višegodišnjeg zalaganja globalne alijanse seljaka, *La Via Campesina*, i njenih saveznika da se zaustavi urušavanje njihovog ekonomskog i socijalnog položaja. *La Via Campesina*, koja danas okuplja 182 udruženja širom sveta i zastupa interese preko dvesta miliona seljaka, nastala je kao rezultat njihovog otpora preovlađujućem korporativnom prehrambenom režimu koji sistematski krši njihova ljudska prava, „proizvodi“ nestašicu hrane, siromaštvo i bedu za polovinu svetske populacije i uništava biodiverzitet i životnu sredinu.² *La Via Campesina* upozorava da najrazvijenije države sveta i transnacionalne korporacije nastoje da nametnu svoja pravila proizvodnje hrane manje razvijenim državama i regionima, čime se neposredno ugrožavaju prava lokalnih proizvođača hrane.

Korporativni prehrambeni režim počiva na monopolu tržišta i megaprofitima agrarnih korporacija, industrijskoj proizvodnji, podsticanju masovne potrošnje industrijski proizvedene hrane, monokulturama i genetski modifikovanoj hrani, nepravičnoj distribuciji prihoda od proizvedene hrane i agrarnoj reformi u cilju koncentrisanja korporativne moći (Holt-Gimenez, 2010). „Zahvaljujući“ ovom režimu hrana je postala roba, a primarni cilj njene proizvodnje profit. Time je mnogima, a naročito siromašnima, ugrožen pristup zdravoj i kvalitetnoj hrani u odgovarajućim količinama. Nalazi studija (Pachón-Ariza, 2013) ukazuju da korporativni model poljoprivredne proizvodnje uzrokuje povećanje siromaštva, zagađivanje okoline i uništavanje plodnog zemljišta i drugih prirodnih resursa. Studije argumentuju da glad nije posledica nedostatka resursa i neefikasne poljoprivredne proizvodnje, nego nepravične raspodele i onemogućavanja lokalnim zajednicama da odlučuju o svom prehrambenom sistemu. Njihov odgovor na štetne efekte korporativnog prehrambenog režima je odbrana prehrambene suverenosti kao prava da samostalno definišu i uređuju svoj prehrambeni i poljoprivredni sistem. Drugim rečima, kako to Patel

² Opširnije o istorijatu ove alijanse i borbi za prehrambeni suverenitet videti na zvaničnim veb-prezentacijama: *La Via Campesina*, <https://viacampesina.org/en/>, <https://viacampesina.org/en/what-are-we-fighting-for/food-sovereignty-and-trade/key-documents-food-sovereignty/>, 20. 8. 2019.

(2009, p. 663) naglašava, cilj je da se ostvari „pravo na prava nad hranom“.

Pravo na prehrambenu suverenost Deklaracija definiše kao pravo seljaka i drugih ljudi koji rade u ruralnim oblastima „da odlučuju o svom prehrambenom i agrarnom sistemu” (čl. 15.4). Ono uključuje i pravo na učešće u procesima odlučivanja o prehrambenoj i agrarnoj politici, kao i „pravo na zdravu i odgovarajuću hranu proizvedenu na ekološki zdrav način korišćenjem održivih metoda koji poštuju njihove kulture“.

Pojedini autori čak smatraju da je reč o nastanku novog kolektivnog prava. Tako Golay (2013, str. 13) opisuje pravo na prehrambenu suverenost kao novo pravo u okviru međunarodnog prava na ljudska prava (pored prava na seme i tradicionalno agrarno znanje i praksu, slobodu utvrđivanja cena i tržišta za poljoprivrednu proizvodnju i pravo na biodiverzitet), uz napomenu da ono nije *'self-standing right'*, već komponenta postojećih prava. Ono nije individualno, već kolektivno pravo koje prema Claeys (2013, p. 4) „evocira kolektivna prava već priznata od strane UN, kao što su pravo na samoopredeljenje, pravo na razvoj i pravo na permanentnu suverenost nad prirodnim resursima“. Ženevska akademija za međunarodno humanitarno pravo i ljudska prava (2018, p. 1) ističe da je pravo na prehrambenu suverenost *'overarching right'* s obzirom na to da je u neposrednoj vezi s pravom na hranu, kao i sa ostvarivanjem drugih prava stanovnika ruralnih područja, uključujući pravo na zemlju i druge prirodne resurse, zdravu životnu sredinu, biološki diverzitet, održavanje tradicionalnog znanja, odlučivanje o prirodnim resursima i kontrolu nad lokalnim prehrambenim i agrarnim sistemima.

Specijalni izvestilac UN o pravu na hranu je u svom izveštaju od 2014. godine ocenio da je prehrambena suverenost uslov za punu realizaciju prava na hranu (A/HRC/25/57, para. 50). Povezana sa agroekologijom, prehrambena suverenost se smatra alternativnim modelom ekonomskog i ruralnog razvoja zasnovanom na očuvanju zdrave životne sredine i progresivnoj realizaciji prava na hranu i na zdravlje (Dokmanović, 2019).

Jedan broj država, pretežno latinoameričkih, počeo je da radi na novom zakonodavstvu radi promene prehrambenog i agrarnog sistema još desetak godina pre donošenja ove deklaracije. Do sada je šesnaest država usvojilo zakonsku regulativu o prehrambenoj suverenosti, a četiri su ugradile ovaj koncept u svoje ustave: Ekvador (2008), Bolivija (2009), Egipat (2014) i Nepal (2014). Većina država koje su zakonski regulisale prehrambenu suverenost su na prostoru kontinentalnog dela Srednje i Južne Amerike: Ekvador (2009), Bolivija (2011), Brazil (2006), Nikaragva (2009), Urugvaj (2011), Venecuela (2008), Meksiko (2003), Kolumbija (2014), Honduras (2011), Gvatemala (2005), Dominikanska Republika (2016), Peru (2008) i Argentina (2019); dve su u Africi, Mali (2006) i Senegal (2004), a jedna na azijskom kontinentu (Nepal, 2018). Zanimljivo je da je američka država Mejn takođe usvojila poseban Zakon o prehrambenoj suverenosti 2017. godine (Maine Food Sovereignty Act, *Maine Statutes*, Title 7, Chapter 8-F, PL 2017, c. 314, §1 (NEW)) i pored toga što su Sjedinjene Američke Države glasale protiv usvajanja Deklaracije o pravima seljaka i drugih ljudi koji žive u ruralnim oblastima.

Predmet rada je predstavljanje prakse integrisanja prehrambene suverenosti u pravni sistem. Kvalitativna analiza zakonskih rešenja uz primenu uporedno pravnog

metoda obuhvatila je države latinoameričkog podneblja, s obzirom na to da su njihovi zakoni u ovoj oblasti postali uzor drugim državama koje takve zakone nemaju. Pored toga, na osnovu njihovih zakonskih rešenja Latinoamerički i karipski parlament je izradio Okvirni zakon o pravu na hranu i prehrambenu suverenost (Framework Law on the Right to Food and Food Sovereignty, 2018; FAO, 2017, p. 18) kao model i pomoć drugim vladama da započnu izradu regulative u ovoj oblasti. Ovo je podstaklo Panafrički parlament da 2018. godine takođe pokrene inicijativu za formulisanje modela zakona koji bi bio prilagođen afričkim zemljama (FAO, 2019, p. 3). Štaviše, i Organizacija UN za hranu i poljoprivredu (Food and Agriculture Organization – FAO) preporučuje zakonska rešenja latinoameričkih država kao uzor drugim zemljama (FAO, 2017). FAO podržava uključivanje prehrambene suverenosti u nacionalna zakonodavstva u okviru ostvarivanja i zaštite prava na odgovarajuću hranu (FAO, 2019, p. 3; FAO, 2017, pp. 23, 34-37).

Cilj rada je da ukaže na pozitivni trend razvoja pravne prakse država u ovoj oblasti. U narednom delu rada predstavljaju se ustavna rešenja država koje su ugradile prehrambenu suverenost u svoj najviši pravni akt, a u trećem odeljku relevantni zakoni latinoameričkih država. U zaključku se daje procena efekata trenda zakonske regulative ovog koncepta na druge države.

2. Prehrambena suverenost u ustavima

Ekvador je prva država koja je ugradila suverenost ljudi i zajednica u pogledu hrane u svoj ustav (*Constitución del Ecuador* 2008, s kasnijim izmenama zaključno s 2018. godinom – dalje: CE). Ova država takođe prednjači u pogledu detaljnosti razrade ovog koncepta u najvišem pravnom aktu. Obezbeđenje prava na hranu, pored prava na obrazovanje, zdravlje, socijalnu sigurnost i vodu za sve stanovnike bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi, stavljeno je na vrh liste primarnih obaveza države (CE, čl. 3, tač. 1). Prehrambena suverenost je uvrštena među osnovna prava koja čine „prava na dobar način života“ (CE, glava II). Član 13 Ustava garantuje pojedincima i zajednicama „pravo na bezbedni i permanentni pristup zdravoj, dovoljnoj i hranljivoj hrani, a poželjno je da je proizvedena lokalno u skladu s njihovim identitetima i kulturnom tradicijom“.

Prema čl. 281 Ustava Ekvadora, prehrambena suverenost je „strateški cilj i obaveza države da obezbedi da pojedinci, zajednice, ljudi i nacije postignu samodovoljnost u pogledu zdravlja i kulturno odgovarajuće hrane na stalnoj osnovi“. Ovaj član Ustava detaljno razrađuje obaveze države u cilju ostvarivanja prehrambene suverenosti. Lista tih obaveza je duga i uključuje:

1. podsticanje proizvodnje i transformaciju proizvodnje hrane i ribolova malih i srednjih proizvodnih jedinica i lokalnih zajednica;
2. usvajanje fiskalnih, poreskih i carinskih politika koje štite nacionalni poljoprivredni i ribolovni sektor da bi se sprečila zavisnost od uvoza hrane;
3. jačanje diversifikacije i uvođenje ekoloških i organskih tehnologija u farmersku i stočnu proizvodnju;

4. unapređivanje politike preraspodele koja će omogućiti malim poljoprivrednicima da imaju pristup zemljištu, vodenim i drugim proizvodnim resursima;
5. uspostavljanje preferencijalnih mehanizama za finansiranje malih i srednjih proizvođača, čime se olakšava sticanje sredstava za proizvodnju;
6. unapređivanje očuvanja i oporavka poljoprivrednog biodiverziteta uz upotrebu, konzervaciju i besplatnu razmenu semena;
7. obezbeđenje da su životinje za ljudsku ishranu zdrave i odgajane u zdravoj sredini;
8. osiguravanje razvoja odgovarajućih naučnih istraživanja i tehnoloških inovacija kako bi se garantovala prehrambena suverenost;
9. regulisanje upotrebe i razvoja biotehnologije, uključujući izvođenje eksperimenata;
10. jačanje razvoja organizacija i mreža proizvođača, distributera i potrošača i unapređivanje jednakosti između urbanih i ruralnih sredina;
11. kreiranje pravičnih i međusobno podržavajućih sistema za distribuciju i plasman prehrambenih proizvoda; sprečavanje monopolnih praksi i svih vrsta spekulacija s prehrambenim proizvodima;
12. obezbeđivanje hrane grupama stanovništva koje su žrtve prirodnih i drugih katastrofa koje ugrožavaju hranu; hrana dobijena putem međunarodne pomoći ne sme uticati na zdravlje ili na buduću proizvodnju lokalno proizvedenih namirnica;
13. sprečavanje i zaštita stanovništva od konzumiranja zagađene hrane i one koja ugrožava njihovo zdravlje ili čiji efekti na zdravlje još nisu naučno potvrđeni;
14. obezbeđivanje hrane i sirovina za društvene i prehrambene programe, dajući prednost asocijativnim mrežama malih proizvođača.

Prema čl. 282 Ustava Ekvadora, zakonska regulativa korišćenja i pristupa zemlji mora da ima u vidu njene socijalne i ekološke funkcije. Državni zemljišni fond, ustanovljen zakonom, mora da obezbedi seljacima pravičan pristup zemlji. Zabranjena je koncentracija zemlje i veleposedništvo, kao i privatizacija i monopolizacija voda i resursa. Voda je Ustavom garantovano dobro kojom upravlja jedino država. Ona je neposredno odgovorna za planiranje i upravljanje vodenim resursima i sistemima za navodnjavanje prvenstveno radi osiguranja prehrambene suverenosti i zdrave životne sredine, a tek potom radi proizvodnih aktivnosti (CE, čl. 318, st. 3). Država mora da reguliše korišćenje i upravljanje irigacionim sistemima za proizvodnju hrane na principima pravičnosti, efikasnosti i održivosti.

Prepoznajući da se prehrambena suverenost ne može postići i održavati bez ekonomske suverenosti, Ekvador je u svom ustavu celu glavu (IV) posvetio odredbama vezanim za ostvarivanje ekonomske suverenosti u oblastima ekonomske, fiskalne, budžetske, carinske, monetarne, kreditne i trgovinske politike, kao i finansijskog sistema (CE, članovi 283-312). U fokusu ekonomskog sistema je ljudsko biće koje je i subjekat i cilj ekonomske politike (CE, čl. 283, st. 1). Jedan od osnovnih ciljeva ekonomske politike je obezbeđenje hrane i energetske suverenosti. Stoga država treba da obeshrabruje uvoz koji negativno utiče na domaću proizvodnju, stanovništvo i prirodu (CE, čl. 306, st. 2). Trgovinska politika treba da doprinosi garantovanju hrane i energetske suvereniteta

i smanjivanju unutrašnjih nejednakosti (CE, čl. 304, tač. 4). Monopoli i oligopoli se moraju sprečavati, naročito u privatnom sektoru, kao i druge prakse koje mogu uticati na funkcionisanje tržišta (CE, član 304, tač. 6).

Član 334 Ustava Ekvadora jemči demokratizaciju ulaganja i razvijanje politika radi podsticanja domaće proizvodnje u svim sektorima, naročito radi garantovanja prehrambenog i energetskog suvereniteta. Država se obavezuje i da obezbedi seljacima i ruralnim oblastima podršku za očuvanje zemljišta i razvijanje poljoprivrednih praksi kojima se čuva i obezbeđuje prehrambena suverenost (čl. 410). Ona ne sme biti ugrožena ni izvorima energije koji stoga moraju biti obnovljivi, ekološki čisti i zdravi (čl. 15, st. 1 i čl. 413). Prehrambena suverenost se ne sme ugroziti ni proizvodnjom, vlasništvom, uvozom, transportom, skladištenjem i upotrebom hemijskog, biološkog i nuklearnog oružja, toksičnih hemikalija, eksperimentalnih bioloških tehnologija i genetski modifikovanih organizama (čl. 15). U skladu sa obavezama koje proizilaze iz Ustavnih prelaznih odredaba, Ekvador je naredne, 2009. godine, usvojio Zakon o prehrambenom suverenitetu (*Ley Organica del Regimen de la Soberania Alimentaria*).

Sledeći primer Ekvadora, Bolivija je takođe veoma detaljno razradila pravo na prehrambenu suverenost u svom ustavu (*Nueva Constitución Política del Estado 2009*). Član 255 (st. 2, tač. 8) Ustava obavezuje državu da u međunarodnom pregovaranju poštuje, između ostalih, principe prehrambene sigurnosti i suverenosti uz zabranu uvoza, proizvodnje i komercijalizacije genetski modifikovanih organizama i toksičnih elemenata koji mogu da ugroze zdravlje i životnu sredinu. Državna preduzeća su dužna da unapređuju ekonomsku demokratiju i ostvaruju prehrambeni suverenitet celokupnog stanovništva (čl. 309, tač. 4). U pogledu održivog i sveobuhvatnog ruralnog razvoja, Ustav Bolivije stavlja naglasak na prehrambenu sigurnost i suverenost (čl. 405) koja se postiže, između ostalih, jačanjem ekonomije malih poljoprivrednih i stočnih proizvođača, kao i porodičnih i komunitarnih ekonomija. Naime, jedan od glavnih ciljeva državne politike Bolivije u ovoj oblasti je garantovanje prehrambene sigurnosti i suvereniteta, uz davanje prvenstva proizvodnji i potrošnji poljoprivrednih proizvoda proizvedenih na svojoj teritoriji (čl. 407, tač. 1).

Egipat i Nepal su takođe integrisali prehrambenu suverenost u svoje ustave, mada ne na tako detaljan način kao Ekvador i Bolivija. Nepal je ovoj tematici posvetio dve odredbe u svom ustavu (*Constitution of Nepal, 2015*). Član 36 navedenog akta koji se odnosi na pravo na hranu sadrži i odredbu da svaki građanin ima pravo na prehrambenu suverenost. Radi ostvarivanja ovog prava, Ustav obavezuje državu Nepal da povećava ulaganje u poljoprivredni sektor (čl. 51, tač. h.12). Egipat svojim ustavom (*Constitution of the Arab Republic of Egypt of 2014*) jemči svakom građaninu pravo na zdravu i dovoljnu količinu hrane i vode, kao i pristup prehrambenim resursima. Polazeći od ovog osnovnog ljudskog prava, čl. 79 Ustava Egipta obavezuje državu da „obezbedi održivu prehrambenu suverenost i da održava biodiverzitet i lokalne vrste biljaka kako bi se sačuvala prava budućih generacija“.

3. Prehrambena suverenost u zakonima država Latinske Amerike

U pogledu zakonske regulative ovog koncepta prednjače latinoameričke države u kojima su najrazvijeniji društveni pokreti za prehrambenu suverenost. Bogata zakonodavna aktivnost država Srednje i Južne Amerike u ovoj oblasti prvenstveno je rezultat višegodišnjeg zalaganja i aktivnosti Parlamentarnog fronta protiv gladi u Latinskog Americi i Karibima (FAO, 2017, p. 14). Do sada je trinaest država iz ovog područja obezbedilo zakonsku primenu i zaštitu prehrambene suverenosti: Argentina (Creación del Programa de Soberanía Alimentaria Provincial, Ley VIII-75, 2019), Bolivija (Ley de la Revolución Productiva Comunitaria Agropecuaria, Ley 144, 2011), Brazil (Cria o Sistema Nacional de Segurança Alimentar e Nutricional, Lei n. 11.346, 2006), Dominikanska Republika (Crea e integra el Consejo para la Seguridad Alimentaria de la Republica Dominicana, Decreto No. 243-08. 2008; Crea el Sistema Nacional para la Soberanía y Seguridad Alimentaria y Nutricional en la República Dominicana, Ley No. 589-16, 20168), Ekvador (Ley orgánica del régimen de la soberanía alimentaria, Ley orgánica reformatoria a la Ley orgánica del régimen de la soberanía alimentaria, 2009), Gvatemala (Ley del Sistema Nacional de Seguridad Alimentaria y Nutricional, 2005), Honduras (Ley de seguridad alimentaria y nutricional, Decreto No. 25 2011), Kolumbija (Proyecto de Ley de 2014 Senado o la cual se crea el Sistema Nacional para la Seguridad Alimentaria y Nutricional), Meksiko (Proyecto Estratégico de Seguridad Alimentaria, 2003), Nikaragva (Ley No. 693, Ley de Soberanía y Seguridad Alimentaria y Nutricional, 2009), Peru (Crean el Consejo Nacional de Seguridad de Abastecimiento Agroalimentario, Decreto Supremo No. 003-2008-AG; Declara de Interés y de Necesidad Publica la Seguridad Alimentaria y Nutricional de la Población y Crea la Comisión Multisectorial de Seguridad Alimentaria y Nutricional, Decreto Supremo No. 102-2012-PCM), Urugvaj (Ley No. 18.832 Créase la Unidad Alimentaria de Montevideo, 2011; Ley No. 19.720 Se modifica la Ley Orgánica de la Unidad Alimentaria de Montevideo, 2018) i Venecuela (Ley 5891 Ley Orgánica de Seguridad y Soberanía Agroalimentaria, Ley 5891, 2008).

Države koje prednjače u zakonskoj regulativi prehrambene suverenosti po opsegu prava i obaveza vezanih za koncept, kao i po inovativnim rešenjima, jesu one koje su bile prve u podizanju ovog koncepta na nivo ustava: Ekvador i Bolivija. Obe države su pristupile razradi zakonske regulative neposredno nakon usvajanja novih ustava.

Ekvadorski Osnovni zakon o prehrambenoj suverenosti (Ley Orgánica del Régimen de la Soberanía Alimentaria) iz 2009. godine detaljno razrađuje prehrambeni i poljoprivredni sistem postavljanjem odgovarajućih standarda u oblasti proizvodnje, obrade, transporta, prodaje i konzumacije zdrave hrane. Obuhvat Zakona je širok i uključuje, između ostalog, sve faktore proizvodnje hrane; agrobiodiverzitet i seme; trgovinu i potrošnju; zdravlje, kvalitet, bezbednost i hranljivost hrane; društvenu participaciju; vodene resurse; ruralni i agrarni razvoj i zapošljavanje; razne oblike mikro, malih i srednjih proizvođača i vidove finansiranja proizvodnje. Posebna pažnja je usmerena na male poljoprivredne proizvođače i njihova udruženja.

U cilju primene prehrambene suverenosti, navedeni zakon obavezuje državu da unapređuje održivu agrarnu proizvodnju, ustanovi podsticaje za produktivno korišćenje zemljišta, obezbedi bolje uslove rada u ovom sektoru i podstiče potrošnju zdravih i hranljivih namirnica organskog i agroekološkog porekla. Principi korišćenja i pristupa zemljištu uključuju obezbeđenje pravične raspodele prihoda, produktivnost, održivost, očuvanje biodiverziteta i fragilnih ekosistema, uz poštovanje prirode i prava na dobro življenje (čl. 6). U skladu sa čl. 402 Ustava, Ekvador ovim zakonom zabranjuje prisvajanje semena, autohtonih biljaka i znanja predaka u vidu patenta ili drugih oblika intelektualne svojine (čl. 7 i 8). Država je dužna da usvoji takvu fiskalnu, carinsku i poresku politiku koja će štititi domaću proizvodnju hrane. Fokus carinske politike je na zaštiti domaćeg tržišta i zabrani uvoza one vrste hrane koja se proizvodi i u zemlji, kao i hrane koja ne zadovoljava standarde kvaliteta, obrade i proizvodnje ustanovljene nacionalnim zakonodavstvom (čl. 23). Zakon je ustanovio Sistem suverenosti hrane i ishrane (Sistema de Soberanía Alimentaria y Nutricional) kao mehanizam saradnje državnih, institucionalnih i društvenih aktera i zajednica u pogledu formulisanja predloga javnih politika o prehrambenom suverenitetu (čl. 31). Funkcionisanje ovog mehanizma je detaljnije razrađeno dopunama i izmenama Osnovnog zakona 2010. godine (Ley Orgánica Reformatoria a la Ley Orgánica del Régimen de la Soberanía Alimentaria).

Bolivija je takođe usvojila inovativne zakonske odredbe radi zaštite prehrambene suverenosti svojih građana i ruralnih zajednica. Bolivijski Poljoprivredni komunitarni revolucionarni zakon br. 144 (Ley de la revolución productiva comunitaria agropecuaria, Ley No 144, 26.6.2011) iz 2011. godine predstavlja regulativu Poljoprivredne komunitarne revolucije za prehrambenu suverenost i definiše institucionalni, tehnički, tehnološki i finansijski okvir za poljoprivrednu proizvodnju, preradu i tržište. Osnovni cilj Zakona je postizanje prehrambene suverenosti u uslovima bezbednosti i kvaliteta dobrog življenja (čl. 3). Principi na kojima počiva Zakon jesu harmonija i uravnoteženost s „Majkom Zemljom” (*Pachamama*), komplementarnost, zajednička odgovornost, transparentnost, reciprocitet i solidarnost, odgovarajuća hranljivost hrane, dobro življenje i prehrambena suverenost (čl. 6). Prema Zakonu, bolivijski narod je suveren da putem Višenacionalne države³ definiše i primenjuje politike i strategije za proizvodnju, obradu, skladištenje, distribuciju, prevoz, plasiranje na tržište, potrošnju i trgovinu hrane. U tom cilju, lokalnim zajednicama, uključujući domorodačke seoske zajednice, garantuje se pravo participacije u formulisanju i primeni relevantnih javnih politika na svim nivoima državne vlasti.

Bolivijski zakon definiše širok set državnih politika u ovoj oblasti, od zaštite od genetski modifikovanog semena, zaštite potrošača, inovativne agrarne i šumarske politike, poljoprivredne mehanizacije i modernizacije, zdravstvenih usluga, bezbednosti hrane do politika podržavanja domorodačkih zajednica i primene njihovog tradicionalnog znanja u proizvodnji hrane (čl. 13–28). Zakon sadrži inovativna rešenja, kao što je formiranje poljoprivrednih tehničkih instituta za više tehničko obrazovanje u ruralnim oblastima s teoretskim i praktičnim kurikulumima zasnovanim na poštovanju „Majke Zemlje”, agroekološkoj proizvodnji, obnovi drevnih praksi i na komunitarnoj društvenoj

³ Istaknuto u zvaničnom nazivu Bolivije (Estado Plurinacional de Bolivia).

i političkoj organizaciji (čl. 29). Zakon predviđa i formiranje Univerzalne poljoprivredne osiguravajuće organizacije Pachamama (čl. 30), Saveta za ekonomsku produktivnost (čl. 37), Kompanije za stratešku podršku proizvodnji semena (čl. 39), Kompanije za proizvodnju đubriva koja daje prvenstvo organskim đubrivima (član 40) i Kreditnog fonda zajednice radi kreditiranja poljoprivredne proizvodnje s najnižim mogućim finansijskim troškovima (čl. 51). Predviđeno je i formiranje Agroekološke produktivne opservatorije kao tehničkog tela sa zadatkom da nadzire i upravlja informacijama u ovoj oblasti i obezbeđuje primenu prehrambenog suvereniteta (čl. 43).

Usvojivši Zakon o poljoprivrednoj i prehrambenoj sigurnosti i suverenitetu (Ley Orgánica de Seguridad y Soberanía Agroalimentaria, No 5.891) 2008. godine, Venecuela se opredelila da daje prednost domaćoj i održivoj poljoprivrednoj proizvodnji, demokratizuje odnose razmene i distribucije i preduzima mere radi zaštite i prosperiteta domaćih proizvođača. Zakon jemči prava proizvođača hrane, kao i prava svih građana da se hrane prvenstveno domaćim proizvodima i uživaju pravo na prehrambenu suverenost (čl. 9). Radi garantovanja prava budućih generacija, agrarne politike treba da unapređuju tradicionalne prakse i tehnologije koje će očuvati biodiverzitet, pristup vodama, zemlji i genetskim resursima (čl. 12). Poljoprivredne i prehrambene politike prema čl. 14 venecuelanskog zakona imaju prevashodno socijalni karakter. Zakon predviđa formiranje državnih strateških tržišnih rezervi radi obezbeđenja stabilnosti u pristupu hrani. Glavni cilj Zakona je da se obezbedi da kvalitet hrane zadovoljava potrebe stanovništva. Stoga je glavni cilj poljoprivredne proizvodnje da obezbedi pristupačnu, bezbednu i zdravu hranu svima u dovoljnim količinama. Zakon dozvoljava uvoz samo one hrane koju ne proizvode domaći proizvođači ili se ne proizvodi u dovoljnim količinama, a izvoz hrane se može dozvoliti ukoliko ima viška u domaćoj proizvodnji (čl. 60). Zakon usmerava državu da unapređuje istraživanja, razvoj i transfer tehnologije u svim fazama lanca proizvodnje hrane kako bi se poboljšala njena proizvodnja, skladištenje, obrada, transport, razmena, distribucija i analiza (čl. 91) uz zaštitu tradicionalnog znanja lokalnih proizvođača.

Nikaragva je Zakonom o suverenosti i sigurnosti hrane iz 2009. godine (Ley No. 693, Ley de Soberanía y Seguridad Alimentaria y Nutricional) formirala Nacionalni sistem za prehrambenu suverenost i sigurnost. Koncept je detaljnije razradila izmenama i dopunama Zakona 2015. godine (Ley No. 693, Ley de Soberanía y Seguridad Alimentaria y Nutricional). Prehrambena suverenost je definisana kao pravo naroda da odredi sopstvene održive politike i strategije proizvodnje, distribucije i potrošnje hrane na način da garantuju pravo na hranu celom stanovništvu, poštujući sopstvenu kulturu i raznolikost autohtonih načina proizvodnje. Definicija posebno ističe temeljnu ulogu žena u upravljanju ruralnim područjima. Među osnovnim ciljevima Zakona je unapređenje uslova koji utiču na poboljšanje domaće proizvodnje hrane kako bi bila dostupnija stanovništvu. Zakon obavezuje državu da primenjuje kratkoročne, srednjoročne i dugoročne programe u ovoj oblasti i usklađuje sektorske politike, vodeći brigu o malim i srednjim proizvođačima i suprotstavljajući se politikama slobodnog tržišta.

Dominikanska Republika je 2016. godine transformisala Savet za prehrambenu sigurnost ustanovljen zakonom 2008. godine (Decreto No. 243-08 - Crea e integra el Consejo para la Seguridad Alimentaria de la Republica Dominicana) u Nacionalni sistem

za suverenost i sigurnost hrane. Novi zakon (Ley No. 589-16 - Crea el Sistema Nacional para la Soberanía y Seguridad Alimentaria y Nutricional en la República Dominicana) detaljno reguliše način ostvarivanja prehrambene suverenosti kao osnovnog principa proizvodnje, distribucije i konzumacije hrane. Država garantuje stanovništvu trajan pristup zdravoj i kulturološki prihvatljivoj hrani stavljajući na raspolaganje domaćim proizvođačima tehnologiju i resurse neophodne za očuvanje vrsta, zaštitu lokalne i nacionalne proizvodnje i garantujući poštenu tržišnu utakmicu. Suverenost i sigurnost u hrani su definisane kao osnovno pravo, pa država mora učiniti da prehrambena suverenost prevlada i osigura opšte dobro stanovništva (čl. 4, tač. 17). Pored toga, to predstavlja strateški cilj i obavezu države da garantuje ljudima pristup, konzumiranje, proizvodnju, distribuciju, komercijalizaciju i skladištenje zdrave, adekvatne, hranljivim sastojcima bogate i količinom dovoljne hrane u skladu sa ciljevima održivog razvoja (čl. 5, tač. 9).

Ostale države iz ovog područja su koncept prehrambene sigurnosti ugradile u zakone kojima regulišu sistem prehrambene sigurnosti. Argentina i Venecuela su 2008. godine potpisale i posebni sporazum o saradnji u ovoj oblasti (República Argentina y República Bolivariana de Venezuela, Acuerdo de Cooperación en Materia de Soberanía y Seguridad Alimentaria entre la República Argentina y República Bolivariana de Venezuela).

Bez obzira na različitost formi, zakonska rešenja ovih latinoameričkih država su veoma slična, prilagođena specifičnostima okruženja i lokalnih zajednica. Većina država je osnovala i posebne nacionalne mehanizme sa zadatkom da koordinišu sektorske politike i programe radi obezbeđenja suverenosti i sigurnosti hrane. Zakoni Ekvadora i Bolivije su najuspešniji modeli, s obzirom na inovativnost, detaljnost razrade ove kompleksne oblasti i vezu sa ustavnim obavezama države. Ekvador čak nadograđuje klasičnu terminologiju ljudskih prava koristeći izraz „prava na dobar način života”. Zakoni ovih država postavljaju čvrste osnove za razvijanje i koordinisanje sektorskih politika na svim nivoima i detaljno razrađuju nadležnosti nacionalnog institucionalnog, tehničkog i finansijskog okvira za primenu i nadzor zakona i saradnju s naučnim institucijama, udruženjima građana i drugim relevantnim akterima. Dužnosti države u pogledu obezbeđenja prehrambene suverenosti su definisane precizno uz isticanje veze s međunarodnim obavezama koje proističu iz prava na hranu, prava na zdravlje i drugih ljudskih prava zajemčenih međunarodnim instrumentima ljudskih prava. Pored toga, ova legislativa je neposredno povezana sa ostvarivanjem i drugih međunarodnih obaveza država koje proističu iz Univerzalne deklaracije o iskorenjivanju gladi i pothranjenosti (A/RES/3348(XXIX)), Rimske deklaracije o svetskoj prehrambenoj sigurnosti (1996), Smernica za podržavanje progresivne realizacije prava na adekvatnu hranu u kontekstu nacionalne prehrambene sigurnosti (2004) i Ciljeva održivog razvoja formulisanih u Agendi 2030 (A/RES/70/1)

Zajednička karakteristika svih zakona o prehrambenoj suverenosti i sigurnosti latinoameričkih država je zaštita i podsticanje domaće agrarne proizvodnje radi obezbeđenja zdrave i nutricionistički kvalitetne hrane celom stanovništvu. Iz tog razloga

osnovna zakonska načela uključuju solidarnost i nediskriminaciju. Države su preuzele ključnu ulogu u regulaciji poljoprivredne proizvodnje i distribuciji hrane, uz obezbeđenje participacije lokalnih zajednica i poljoprivrednih proizvođača u odlučivanju. Time su napravile korenit zaokret od do tada preovlađujućeg modela zasnovanog na otvorenom tržištu i korporativnoj proizvodnji, distribuciji, trgovini i marketizaciji hrane, ka modelu koji bi počivao na solidarnosti, pravičnosti i participaciji.

S obzirom na to da su zakoni novijeg datuma, njihovi puni efekti se tek očekuju. Njima u prilog govori procena FAO da su, zahvaljujući upravo takvom preusmeravanju svojih agrarnih i prehrambenih politika, latinoameričke i karipske države spasile od gladi više od trideset miliona svojih stanovnika (FAO, 2017, p. 8).

4. Zaključak

Usvajanje Deklaracije UN o pravima seljaka i drugih ljudi koji rade u ruralnim oblastima i pozitivni trend rasta prakse država da prehrambenu suverenost ugrađuju u svoje ustave i zakone ukazuje da jača svest o potrebi promene preovlađujućeg prehrambenog i agrarnog režima. Korporativna proizvodnja hrane pretežno radi ostvarivanja profita, a manje radi zadovoljavanja osnovnih potreba ljudi, mnogima otežava pristup zdravoj, kvalitetnoj i bezbednoj hrani. Naročito su ugroženi i diskriminirani upravo mali poljoprivredni proizvođači i drugi koji žive i rade u ruralnim područjima. Glasanjem za ovu deklaraciju UN većina država je potvrdila da je preovlađujući korporativni prehrambeni i agrarni režim neodrživ, jer mnogima, a naročito siromašnima i seljacima, otežava ili onemogućava ostvarivanje prava na hranu, vodu, zemlju, seme, zdravu životnu sredinu, odlučivanje i druga ljudska prava.

Kvalitativna i uporednopravna analiza zakonskih rešenja latinoameričkih država u ovoj oblasti ukazuje na to da, i pored toga što se razlikuju u pogledu konkretnih mera i mehanizama formuliranih radi ostvarivanja prehrambene suverenosti, sve imaju isti cilj – zaštitu i realizaciju pune samostalnosti u odlučivanju o svom prehrambenom i poljoprivrednom sistemu kao preduslovu za ostvarivanje prava na hranu i drugih osnovnih ljudskih prava. U formulisanju pravnog i institucionalnog okvira ove države polaze pre svega od specifičnosti položaja ruralnog stanovništva i potreba lokalnih zajednica. Za razliku od seta ljudskih prava koja se 'nameću' *odozgo* silom međunarodnog prava ljudskih prava, značaj, snaga i održivost prava na prehrambenu suverenost je u tome što je 'nametnuto' *odozdo*, od ljudi koji nisu na pozicijama vlasti. Pored toga, ovaj koncept ukazuje na visok nivo osvešćenosti ljudi o potrebi povezivanja i odgovornog odnosa prema prirodi, ukorenjenog u tradicionalnim shvatanjima autohtonog indijanskog stanovništva o „Majci Zemlji“.

Formulisanje modela okvirnih zakona u ovoj oblasti od strane Latinoameričkog i karipskog parlamenta i Panafričkog parlamenta, kao i podrška FAO ovom procesu, potvrđuje da je sve više država koje su zainteresovane da krenu tim putem. Primećuje se da takvo interesovanje jača i u razvijenim zemljama u drugim regijama sveta,

uključivši SAD (US Food Sovereignty Alliance), Kanadu (People's Food Policy for Canada) i Švajcarsku (European Coordination Via Campesina, 2018: 27).

Analiza zakonskih rešenja u ovoj oblasti pokazuje da ona proizvode promene ne samo u ekonomskim odnosima već i u društvenoj, političkoj i socijalnoj sferi. Konkretno, realizacija prehrambene suverenosti je neraskidivo vezana za decentralizaciju, ekonomsku demokratiju, participaciju, nediskriminaciju, rodnu ravnopravnost, suzbijanje siromaštva i socijalnih razlika, zaštitu prirode, biodiverziteta i resursa i očuvanje kulture i tradicionalnog nasleđa lokalnog i domorodačkog stanovništva. Pozitivni trend rasta zakonodavne prakse i iskustava država u razradi, primeni i zaštiti ovog koncepta zaslužuju njegovo permanento praćenje, istraživanje i analizu.

Literatura

- Claeys, P. 2012. The Creation of New Rights by the Food Sovereignty Movement: The Challenge of Institutionalizing Subversion. *Sociology*, 46(5), pp. 844-860.
- Claeys, P. 2013. From Food Sovereignty to Peasants' Rights: An Overview of La Via Campesina's Rights-Based Claims over the Last 20 Years. *Food Sovereignty: A Critical Dialogue*, Yale University, 14-15 September 2013.
- Claeys, P. 2014. Via Campesina's Struggle for the Right to Food Sovereignty: From Above or from Below?. In: Lambek, N., Claeys, P., Wong, A. & Brilmayer, L. (eds.), *Rethinking Food Systems*. Dordrecht: Springer, pp. 29-52.
- Claeys, P. 2015. *Human Rights and the Food Sovereignty Movement: Reclaiming Control*. London/New York: Routledge.
- Dokmanović, M. 2019. Prehrambeni suverenitet i agroekologija iz perspektive ljudskih prava. U: Kulić, M. (ur.), *Privrednopravni okvir i ekonomski razvoj država Jugoistočne Evrope*, Zbornik radova sa međunarodnog naučnog skupa, 14. 11. 2019. Novi Sad: Pravni fakultet za privredu i pravosuđe Univerziteta Privredna akademija u Novom Sadu, pp. 269-285.
- European Coordination Via Campesina. 2018. *Food Sovereignty Now! A guide to food sovereignty*. Brussels: European Coordination Via Campesina.
- Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). 2019. Framework laws on the right to adequate food. *Legal Brief for Parliamentarians in Africa*, 2. Dostupno na: <http://www.fao.org/3/ca3519en/CA3519EN.pdf>, (19. 9. 2019).
- Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). 2017. *Parliamentary fronts against hunger and legislative initiatives for the right to adequate food and nutrition: the experience of Latin America and the Caribbean 2009-2016*. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations.
- Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). 2004. *Voluntary Guidelines to support the progressive realization of the right to adequate food in the context of national food security*, adopted by the 127th Session of the FAO Council, November 2004.

- Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights. 2018. *Research Brief: The rights to food sovereignty and to free, prior and informed consent*. Lausanne. Dostupno na: https://www.ohchr.org/_layouts/15/WopiFrame.aspx?sourcedoc=/Documents/HRBodies/HRCouncil/WGPleasants/Session5/GenevaAcademyResearch.pdf&action=default&DefaultItemOpen=1, (15. 8. 2019).
- Golay, Ch. 2013. Legal reflections on the rights of peasants and other people working in rural areas. *Background paper prepared for the first session of the working group on the rights of peasants and other people working in rural areas, 15-19 July 2013*. Dostupno na: <https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/WGPleasants/ChristopheGolay.pdf>, (19. 8. 2019).
- Gordillo, G. & Obed Méndez, J. 2013. *Food Security and Sovereignty*. Food and Agriculture Organization of the United Nations.
- Groenmeyer, Sh. 2013. The Right to Food Sovereignty for Small Scale Farmers: Case Study of Farming Cooperatives in Limpopo Province, South Africa. *International Journal of Social Science Studies*, 1(2), pp. 168-180.
- Holt-Gimenez, E. 2010. Food Security, Food Justice, or Food Sovereignty?. *Food First Backgrounder*, 16(4), pp. 1-4.
- Pachón-Ariza, F.A. 2013. Food sovereignty and rural development: beyond food security. *Agronomia Colombiana*, 31(3), pp. 362-377. Dostupno na: <https://revistas.unal.edu.co/index.php/agrocol/article/viewFile/38021/43578>, (15. 8. 2019).
- Patel, R. 2009. What does food sovereignty look like?. *The Journal of Peasant Studies*, 36(3), pp. 663/706. DOI:10.1080/03066150903143079.
- UN Human Rights Council. *Report submitted by the Special Rapporteur on the right to food Olivier De Schutter, Final report: The transformative potential of the right to food*, of 24 January 2014, A/HRC/25/57.
- UN Office of the High Commissioner. n.d. *Special Rapporteur on the right to food*. Dostupno na: <https://www.ohchr.org/EN/Issues/Food/Pages/FoodIndex.aspx>, (10. 9. 2019).
- World Food Programme. 2018. *Dominican Republic Interim Country Strategic Plan 2019 - 2023*. (WFP/EB.1/2019/8-A/5). Dostupno na: <https://docs.wfp.org/api/documents/da8693248cfc41b28143fc530e3df7e3/download/>, (20. 1. 2020).

Pravni izvori

- Arab Republic of Egypt. Constitution of the Arab Republic of Egypt of 2014. Dostupno na: <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/eg/eg060en.pdf>, (14. 8. 2019).
- Argentina. Ley VIII-75 - Creación del Programa de Soberanía Alimentaria Provincial, *Boletín Oficial*, 20 de Septiembre de 2019. Dostupno na: <http://extwprlegs1.fao.org/docs/pdf/arg193433.pdf>, (19. 3. 2020).
- Brazil. Lei n. 11.346 - Cria o Sistema Nacional de Segurança Alimentar e Nutricional, 15.09.2006. Dostupno na: <http://www.fao.org/faolex/results/details/en/c/LEX-FAOC066189>, (2. 3. 2020).
- Colombia. Proyecto de Ley de 2014 Senado or la cual se crea el Sistema Nacional para la Seguridad Alimentaria Y Nutricional. Dostupno na: <http://leyes.senado.gov>.

- co/proyectos/images/documentos/Textos%20Radicados/proyectos%20de%20ley/2014%20-%202015/PL%20054-14%20sistema%20seguridad%20alimentaria.pdf, (9. 3. 2020).
- Ecuador. Constitución del Ecuador 2008 (ref. 2011, 2015 y 2018). Dostupno na: <http://extwprlegs1.fao.org/docs/pdf/ecu127389.pdf>, (9. 3. 2020).
- Ecuador. Ley Organica del Regimen de la Soberania Alimentaria, *Registro Oficial Suplemento* 583, 05.05.2009. Dostupno na: <http://extwprlegs1.fao.org/docs/pdf/ecu88076.pdf>, (9. 3. 2020).
- Ecuador. Ley orgánica reformatoria a la Ley orgánica del régimen de la soberanía alimentaria, *Registro Oficial* N° 349, 27 de diciembre de 2010. Dostupno na: <http://extwprlegs1.fao.org/docs/pdf/ecu100001.pdf>, (9. 3. 2020).
- Estado Plurinacional de Bolivia. Ley 144 - Ley de la Revolución Productiva Comunitaria Agropecuaria de 26 de Junio de 2011. Dostupno na: https://www.insa.gob.bo/images/normativa/LEYES/LEY_144-Ley_de_Revolucion_Productiva_Comunitaria_Agropecuaria.pdf, (14. 8. 2019).
- Estado Plurinacional de Bolivia. Nueva Constitución Política del Estado 7 Febrero 2009. Dostupno na: https://www.oas.org/dil/esp/Constitucion_Bolivia.pdf, (20. 8. 2019).
- European Economic and Social Committee, Resolution in support of a “Declaration on the rights of peasants and other persons working in rural areas”, EESC-2018-00869-00-01-PRES-TRA. Dostupno na: <https://www.eesc.europa.eu/en/documents/resolution/declaration-rights-peasants-and-other-persons-working-rural-areas>, (25. 8. 2019).
- Guatemala. Decreto No. 32-2005 - Ley del Sistema Nacional de Seguridad Alimentaria y Nutricional, *Diario de Centro América* N° 66, 2 de mayo de 2005. Dostupno na: <http://extwprlegs1.fao.org/docs/pdf/gua54616.pdf>, (9. 3. 2020).
- Honduras. Decreto No. 25-2011, Ley de seguridad alimentaria y nutricional, *La Gaceta* N° 32.561, 7 de julio de 2011. Dostupno na: <http://extwprlegs1.fao.org/docs/pdf/hon104990.pdf>, (9. 3. 2020).
- Latin American and Caribbean Parliament. 2018. Framework Law on the Right to Food and Food Sovereignty, Panama City. Dostupno na: <http://parlatino.org/wp-content/uploads/2017/09/derecho-alimentacion-soberania-ing.pdf>, (20. 9. 2019).
- Mexico. Proyecto Estratégico de Seguridad Alimentaria. Dostupno na: https://www.coneval.org.mx/Evaluacion/ECNCH/Documents/Diseño_de_evaluacion_PESA_280715.pdf, (9. 3. 2020.)
- Nepal. Constitution of Nepal of 2015 (rev. 2016). Dostupno na: https://www.constituteproject.org/constitution/Nepal_2016?lang=en, (14. 8. 2019).
- Nepal. Right to Food and Food Sovereignty Act, 2075 of 18 September 2018. Dostupno na: <http://www.fao.org/faolex/results/details/en/c/LEX-FAOC186567>, (19. 3. 2020).
- Nicaragua. Ley No. 693, Ley de Soberanía y Seguridad Alimentaria y Nutricional, *La Gaceta Diario Oficial* No. 133 del 16 de julio del 2009. Dostupno na: <http://extwprlegs1.fao.org/docs/pdf/nic145376.pdf>, (9. 3. 2020).
- Nicaragua. Ley No. 693, Ley de Soberanía y Seguridad Alimentaria y Nutricional. Texto refundido. *La Gaceta, Diario Oficial* No. 43, 4 de marzo de 2015. Dostupno na:

- <http://extwprlegs1.fao.org/docs/pdf/nic145376.pdf>, (9. 3. 2020).
- Peru. Decreto Supremo No. 003-2008-AG – Crean el Consejo Nacional de Seguridad de Abastecimiento Agroalimentario, *Normas Legales, El Peruano*, 17 de enero de 2008. Dostupno na: <http://extwprlegs1.fao.org/docs/pdf/per77643.pdf>, (9. 3. 2020).
- Peru. Decreto Supremo No. 102-2012-PCM – Declara de interes y de necesidad publica la seguridad alimentaria y nutricional de la poblacion y crea la Comision Multisectorial de Seguridad Alimentaria y Nutricional, *Normas Legales, El Peruano*, 2 de diciembre de 2012. Dostupno na: <http://extwprlegs1.fao.org/docs/pdf/per130107.pdf>, (9. 3. 2020).
- República Argentina y República Bolivariana de Venezuela, Acuerdo de Cooperacion en materia de soberania y seguridad alimentaria entre la República Argentina y República Bolivariana de Venezuela. *Gaceta Oficial* N° 38.920, 29 de abril de 2008 (Venezuela). Dostupno na: <http://extwprlegs1.fao.org/docs/pdf/bi-89966.pdf>, (20. 1. 2020).
- República Bolivariana de Venezuela. Ley Orgánica de Seguridad y Soberanía Agroalimentaria. *Gaceta Oficial de la República Bolivariana de Venezuela*, No 5.891 de fecha 31 de julio de 2008. Dostupno na: http://www.fao.org/pgrfa-gpa-archive/ven/ley_soberania.pdf, (9. 3. 2020).
- República Dominicana. Decreto No. 243-08 - Crea e integra el Consejo para la Seguridad Alimentaria de la Republica Dominicana. *Gaceta Oficial* N° 10.473, 30 de junio de 2008. Dostupno na: <http://extwprlegs1.fao.org/docs/pdf/dom140844.pdf>, (9. 3. 2020).
- República Dominicana. Ley No. 589-16 - Crea el Sistema Nacional para la Soberanía y Seguridad Alimentaria y Nutricional en la República Dominicana del 8 de julio de 2016. Dostupno na: <http://extwprlegs1.fao.org/docs/pdf/dom159064.pdf>, (9. 3. 2020).
- Rome Declaration on World Food Security of the World Food Summit, 13-17 November 1996, Rome, Italy.
- The Maine Food Sovereignty Act, *Maine Statutes*, Title 7, Chapter 8-F, PL 2017, c. 314, §1 (NEW). Dostupno na: <https://legislature.maine.gov/statutes/7/title7ch8-F.pdf>. (20. 2. 2020).
- UNGA Resolution 70/1 Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development of 25 September 2015, UN dok. A/RES/70/1.
- UNGA Resolution 72/239, United Nations Decade of Family Farming (2019-2028) of 20 December 2017, UN dok. A/RES/72/239.
- UNGA Resolution 73/165 Declaration on the Rights of Peasants and Other People Working in Rural Areas of 17 December 2018, UN Dok. A/RES/73/165.
- UNGA Resolution Universal Declaration on the Eradication of Hunger and Malnutrition of 17 December 1974, UN dok. A/RES/3348(XXIX).
- Uruguay. Ley No. 18.832 Créase la Unidad Alimentaria de Montevideo, *Diario Oficial* N° 28.348, 14 de noviembre de 2011. Dostupno na: <http://extwprlegs1.fao.org/docs/pdf/uru107893.pdf>, (9. 3. 2020).
- Uruguay. Ley No. 19.720 Se modifica la Ley Orgánica de la Unidad Alimentaria de Montevideo, 12 de diciembre de 2018. Dostupno na: <http://extwprlegs1.fao.org/docs/pdf/uru182871.pdf>, (9. 3. 2020).

Internet izvori

- Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). Hunger and food insecurity. Dostupno na: <http://www.fao.org/hunger/en/>, (10. 2. 2020).
- La Via Campesina. Dostupno na: <https://viacampesina.org/en/>, (20. 8. 2019).
- La Via Campesina. Dostupno na: <https://viacampesina.org/en/what-are-we-fighting-for/food-sovereignty-and-trade/key-documents-food-sovereignty/>, (20. 8. 2019).
- People's Food Policy for Canada. Dostupno na: <https://foodsecurecanada.org/people-food-policy>, (20.12.2019).
- US Food Sovereignty Alliance. Dostupno na: <http://usfoodsovereigntyalliance.org>, (20. 12. 2019).

Mirjana S. Dokmanović, PhD

Research Fellow, Institute of Social Sciences Belgrade, Serbia

e-mail: mdokmanovic@idn.org.rs

FOOD SOVEREIGNTY IN THE COMPARATIVE LAW

Summary

Food sovereignty is a specific concept that is, at the same time, an overarching right, an alternative model of development and a political framework, which objective is realization of the rights of local food producers and rural people to determine their own food and agriculture systems. It is about a specific “right to right to food”. The origin of the concept is in the global social movement lobbying for food sovereignty. As a result, at the end of 2018 the General Assembly of the United Nations adopted the Declaration on the Rights of Peasants and Other People Working in Rural Areas. It calls upon the states to urgently undertake measures for promoting sustainable food systems and ensuring the right to healthy and adequate food produced through ecologically sound and sustainable methods that respect their cultures.

Up-to-date, about twenty states have already integrated food sovereignty in their constitutions and legislation. There are also regional initiatives, such as those of the Latin American and Caribbean Parliament and of the Pan-African Parliament, to develop a model law that would assist states to include food sovereignty in their legislation. The subject of this paper is exploring the Latin American states' legal practice with this respect, as these states are pioneers in this field. The qualitative analysis has shown that they differ with respect to legal solutions regarding food sovereignty, due to their efforts to build upon the specificities of the rural population and the needs of local communities. The objective of the paper is to indicate the increasing practice of states in including food sovereignty in designing legislation

aiming at protecting the right to adequate food, health, healthy environment, and other basic human rights.

Keywords: food sovereignty, corporative food regime, right to food, food and agriculture policies, Declaration on the Rights of Peasants and Other People Working in Rural Areas.

Primljeno: 14.1.2020.

Prihvaćeno: 30.6.2020.